

КАНОНІЧНІ СТРОФІЧНІ ФОРМИ В РАННІЙ ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

У статті розглянуто канонічні строфічні форми в ранній поетичній творчості М. Рильського (1910-1929 роки). Зосереджено увагу на таких «твердих» формах, як сонет, октава, терцина, рондо, рондель. Наведені їх особливості в ліричних творах М. Рильського, оскільки поет не лише додержувався основного принципу побудови канонічних строфічних форм, а й оригінально їх варіював.

Ключові слова: Максим Рильський, рання творчість, канонічні строфічні форми, сонет, октава, терцина, рондо, рондель.

Рання поетична творчість Максима Рильського (1910-1929 роки) багата на такі канонічні строфічні форми, як сонет, октави, терцини, рондо і рондель. Серед цих строфічних форм М. Рильський найчастіше послуговувався сонетом, у якому знайшли вираження його думки й почуття, пов'язані з ідеальними цінностями: мистецтво, краса, природа, кохання, життя. Вибір М. Рильським для обрамлення своїх думок такої складної канонічної форми можна пояснити словами Бехера, що саме ця строфічна форма «в найменших об'ємах містить найвищу поетичну енергію» [1, с. 193].

Сам поет вважав звернення до класичних форм «не ознакою консерватизму, а навпаки – проявом руху вперед, бажанням вигострити, витончити, збагатити українське поетичне слово» [9, с. 110].

На думку Наталії Костенко, «єдність свободи і дисципліни поет знаходив у класичних віршованих формах терцини, октави й особливо сонету. В історії української поезії М. Рильський, безперечно, найбільший сонетист. У сонеті... глибоко відбилася сама сутність його лірико-медитативного таланту» [6, с. 142].

Сонет – італійська форма вірша, що складається з чотирнадцяти рядків. Перша частина сонета складається з двох катренів (чотиривіршів), друга – з двох терцетів (тривіршів). Віршований розмір сонета – зазвичай п'ятистопний, рідше шестистопний ямб. Канонічна форма римування: для катренів дві рими (охопне й суміжне), для терцетів – дві або (рідше) три рими, що відрізняються від рим катренів [5, с. 275-276]. М. Зеров називав сонет формою «ліро-епічної мініатюри окремої схеми». На думку Л. Гроссмана,

«форма сонета, при складності, строгості і стислості, має здатність чудово виявляти все багатство певної поетичної мови» [3].

Протягом 1910-1929 років М. Рильський написав 42 канонічні сонети (у збірках «Під осінніми зорями» – 5, «Синя далечинь» – 7, «Тринадцята весна» – 5, «Крізь бурю й сніг» – 7, у перевиданні збірки «Під осінніми зорями» (1926) – 1, у збірках «Гомін та відгомін» – 5, «Де сходяться дороги» – 10, видано поза збірками – 2). Перший сонетний твір М. Рильського під назвою «Сільський сонет» був надрукований у журналі «Літературно-науковий вісник» (1912).

Зважаючи на розташування рим, виділяють такі типи сонетів: 1) «італійський» – катрени за схемою abab abab чи abba abba, терцети за схемою cdc dcd чи cde cde; 2) «французький» – катрени за схемою abba abba, терцети за схемою ccd eed чи ccd ede [2, с. 767].

У сонетах М. Рильського рими катренів у переважній більшості пов'язані охопним римуванням (27 сонетів), інші 14 сонетів – перехресним, у двох сонетах поєднується 2 різновиди римування, коли охопне переходить у перехресне: Abba→cDcD («Людськість») та Abba→bAbA («Пливають, живуть високо наді мною...»), тобто М. Рильський прагне урізноманітнювати римування. При охопному римуванні Рильський найчастіше використовує клаузули ЖчЖ ЖчЖ (десять сонетів), чЖЖч чЖЖч (вісім сонетів), ЖчЖч чЖЖч (сім сонетів).

При перехресному римуванні найчастіше зустрічаються клаузули ЖчЖч ЖчЖч (вісім сонетів) та чЖчЖ чЖчЖ (п'ять сонетів).

У терцетах найчастіше зустрічається французьке римування терцетів – ccd eed та ccd ede: ccD eeD (дев'ять сонетів) та CCd EEЕ (чотири сонети), CCd EdE (два сонети), ccD eDe (один сонет) – всього 16 сонетів.

Меншою мірою представлене італійське римування сонетів – у терцетах cdc dcd: варіації клаузул чЖч ЖчЖ (два сонети) та ЖчЖ чЖч (п'ять сонетів). Отже, всього сім сонетів.

В інших випадках М. Рильський використовує римування у терцетах cdc dee: варіанти клаузул ЖчЖ чЖЖ (вісім сонетів), чЖч Жчч (чотири сонети), чЖЖ чЖЖ (один сонет). Разом 13 сонетів.

Найчастіше у сонетах М. Рильський послуговується п'ятистопним ямбом (всього цим розміром написано 28 сонетів), трохи менше – шестистопним пезурованим ямбом (всього – 14 сонетів).

Найчастіше М. Рильський використовує у сонетах п'ять рим (всього на п'ять рим написано 30 сонетів). На чотири рими написано 12 сонетів, зокрема aBBA aBBA CdC CdC («Новий хліб»), aBBA aBBA CdC dCd («Тополя»), Abba bAAb CdC dCd («Діана»), Abba Abba cDc DcD («Труди і дні»), Abba Abba dCC dCd («Філософ»), aBaV aBaV cDc DcD («У хурті

лисячім мене одвідав гість...»), AbAb AbAb CdC Cdd («Тобі одній, на-
мріяна царівно...»), AbAb AbAb Cdd CdC («Надворі дощ, холодний ві-
тер віє...»), aBBA Baab aaC dCd («У горах, серед каменю й снігів...») та
AbAb AbAb CdC dCd («Коли усе в тумані життєвому...», «І шум людський,
і велемудрі книги...»), «Срібний сонет»). На шість рим написаний сонет
«Людськість» (AbBA cDcD eFe FeF).

Катрени майже у всіх випадках будуються на двох римах, лише у сонеті
«Людськість» М. Рильський відходить від строгих вимог використання
у катренах лише двох рим. Послуговуючись структурою італійського сонета
(два катрени та два терцети), поет використовує римування, що відповідає
шекспірівському: AbBA cDcD eFe FeF, тобто в другому катрені з'являється
інша рима, а також змінюється римування – якщо у першому катрені було
охопне із чергуванням клаузул ЖчЖ, то у другому воно стає перехресним
cDcD з клаузулами чЖчЖ.

Отже, основна модель сонета М. Рильського виглядає наступним чином:

- 1) перевага в метриці 5-стопного ямба;
- 2) використання у сонеті п'яти рим;
- 3) французьке римування у терцетах: ccd eed (з різними варіаціями
клаузул), наприклад:

<i>Хоч-би злочинні гордощі чола,</i>	c
<i>Хоч-би Кармен привабливо пройшла</i>	c
<i>І задзвеніли п'яні кастаньсти!</i>	D

<i>Хоч-би чарок, хоч-би пороків ряд,</i>	e
<i>Хоч-би у перстні золотому яд,</i>	e
<i>Хоч-би удар веселого стилета!</i>	D

- 4) охопне римування в катренах з клаузулами ЖччЖ ЖччЖ, чЖЖч чЖЖч,
ЖччЖ чЖЖч.

Серед канонічних 42 сонетів чотири – шекспірівські, що складаються
з трьох катренів та одного дистиху («Коли усе в тумані життєвому...»,
«Молочно сині зариси полів...», «Тут цілий день у казанах закутий...»,
«Суворих слів, холодних і шорстких...»). Якщо зазвичай у шекспірівському
сонеті в кожному катрені нова рима, то в М. Рильського перші два катрени бу-
дуються на двох римах: AbAb AbAb (або ж клаузули чЖчЖ чЖчЖ) у випад-
ку перехресного римування та aBBA aBBA (або ж клаузули ЖччЖ ЖччЖ) –
при охопному римуванні.

Лише в третьому катрені з'являється нова рима, варіанти клаузул: ЖчЖч
(«Коли усе в тумані життєвому...», «Тут цілий день у казанах закутий...»),

чЖчЖ («Суворих слів, холодних і шорстких...») та чЖЖч («Молочно сині зариси полів...»). Тобто послуговуючись формою шекспірівського сонету (4+4+4+2), М. Рильський відходить від його строгого канону, використовуючи замість семи рим – п'ять.

У сонетах шекспірівського типу «Коли усе в тумані життєвому...» та «Суворих слів, холодних і шорстких...» три катрени мають перехресне римування: AbAb AbAb CdCd Cd та aBaB aBaB CdCd ee відповідно; «Молочно сині зариси полів...» – охопне: aBВа aBВа cDDc EE; у сонеті «Тут цілий день у казанах закутий...» перші два катрени мають охопне римування, а третій – перехресне: AbbA AbbA CdCd EE. У трьох сонетах («Молочно сині зариси полів...», «Тут цілий день у казанах закутий...», «Суворих слів, холодних і шорстких...») дистих має традиційне парне римування (EE та ee, клаузули відповідно чч та ЖЖ), а в сонеті «Коли усе в тумані життєвому...» у дистиху продовжується перехресне римування третього катрену (AbAb AbAb CdCd Cd):

*Коли усе в тумані життєвому
Загубиться і не лишить слідів,
Не хочеться ні з дому, ні додому,
Бо й там, і там огонь давно згорів, –*

*В тобі, мистецтво, у тобі одному
Є захист: у красі незнаних слів,
У музиці, що вроду, всім знайому,
Втіляє у небесний перелив;*

*В тобі, мистецтво, – у малій картині.
Що більша над увесь безмежний світ!
Тобі, мистецтво, і твоїй країні
Я шлю поклін і дружній свій привіт.*

*Твої діла – вони одні нетлінні,
І ти між квітів найясніший квіт.*

Окрім нормативних канонічних сонетів у М. Рильського зустрічаються і ненормативні відхилення від них.

Сонетино (його ознакою є розмір, коротший за канонічний Я5) «До портрета Саксаганського», написаний чотирисопним ямбом, був надрукований у «Літературно-науковому віснику» (1918 р.).

Інші три твори з відхиленнями від канонічних правил побудови сонета вважаємо «золотою серединою» між сонетиною й сонетоїдом («строфа з

14-ти віршів, де не дотримані всі правила побудови сонета: катрени мають різні рими, на протязі строфи міняється розмір» [4, с. 132-133]). Сюди відносимо «Сільський сонет» (1912), написаний різностопним ямбом (Я5бц5бц 5бц5бц 5бц5 555), а також поезію зі збірки «Під осінніми зорями» «Мойї Ленорі» [10, с. 77-78], у якій замість традиційного ямба Рильський використав різностопний хорей (Хбц5бц5 бц5бц5 бц5бц 5бцбц) зі схемою римування АВАВ АВАВ CDC DEE.

У збірці «Тринадцята весна» вміщена поезія «Покину нудні сигнатурки в аптеці...», що має форму перевернутого сонета — терцети стоять між катренами або перед ними [4, с. 134]. Але М. Рильський використав між катренами не терцети, а секстет із перехресним римуванням на дві рими, а схема римування всієї поезії має такий вигляд – AbAb CdCdCd EbEb. Наведемо його для наочності:

<i>Покину нудні сигнатурки в аптеці,</i>	Ам4	
<i>Забуду дітей в пелюшках, —</i>	Ам3	
<i>І поїду ловить оселедці</i>		Ан3
<i>У північних морях.</i>		Ан2
<i>Мов хмари вони пропливають сріблисті,</i>	Ам4	
<i>Підвладні законам своїм,</i>	Ам3	
<i>І буря в своєму звияжному свисті</i>	Ам4	
<i>Літає в плаці сніговім, —</i>		Ам3
<i>А тут, у набридлому місті</i>	Ам3	
<i>Лише люди та дим.</i>		Ан2
<i>Під парусом біло-крилатим</i>	Ам3	
<i>Сам я стану як птах,</i>		Дк3(Ан2)
<i>І може зроблюся піратом</i>		Ам3
<i>У далеких морях</i>		Ан2 [8, с. 175].

Як бачимо, ці поезії Рильського не підпадають під визначення сонетино й сонетоїда, адже у всіх трьох випадках дотримано структуру (два катрени й два терцети або два катрени й секстет) і традиційне римування, а від канонічних сонетів вони відрізняються лише розміром і формою.

Окрім твердої строфічної форми сонету, М. Рильський також послуговується октавами – восьмирядковою строфою італійського походження з розташуванням рим за системою: abababcc [139, с. 182]. Ними написані такі твори, як ідилія «На узліссі», «Фантастичний бриг», поеми «Сіно» і «Чумаки».

Ідилія «*На узліссі*» складається з 52 октав, що написані п'ятистопним ямбом і мають традиційне для октав римування abababcc (клаузули ЖчЖчЖчЖЖ (27октав) та чЖчЖчЖчч (25 октав)).

Октави (як визначив жанр сам поет) «*Фантастичний бриг*» зі збірки «Синя далечінь» написані також п'ятистопним ямбом. Вони складається з восьми октав (клаузули ЖчЖчЖчЖЖ (4 октави) та чЖчЖчЖчч (4 октави)).

Поема «*Сіно*» складається з 37 октав, що написані 6-стопним цезурованим ямбом з варіантами клаузул (ЖчЖчЖчЖЖ (19 октав) та чЖчЖчЖчч (18 октав)).

Поема «*Чумаки*» складається з 44 октав, що написані 5-стопним ямбом (клаузули ЖчЖчЖчЖЖ (21 октава) та чЖчЖчЖчч (23 октави)).

Як бачимо, в октавах М. Рильський здебільшого строго дотримується 5-стопного ямба («*На узліссі*», «*Фантастичний бриг*» та «*Чумаки*»), рідше – шестистопного цезурованого ямба («*Сіно*»).

Також М. Рильський використовує терцини – тривірші, в яких рими йдуть у порядку aba bcb cdc ded ... yzu z [5, с. 303]. Терцинами написані такі твори, як «*Царівна*», «*Буря*», «*Посуха*». У всіх цих творах Рильський найчастіше дотримується метричного розміру Я5, рідше використовує 4-стопний хорей.

У перших підступах до терцин, які з'явилися у збірці «На білих островах», з римуванням aba bcb, поету ще не вдається дотриматися канонічної схеми:

*«Люблю похмурі дні, коли крізь сизі хмари
Чуть пробивається проміння золоте
І лле туман на землю тихі чари.*

*Люблю я дощ рясний, що гучно з неба ллється:
Після дощу того уся земля цвіте,
І ліс, покритий каплями блискучими, сміється» [8, с. 39].*

Загалом два цикли з семи («Осінні пісні» та «На білих островах») були написані саме тривіршами. Д. Павличко вбачав у цих строфічних конструкціях початок використання М. Рильським складних строфічних форм, оскільки юний поет «упевнено демонстрував винахідливість і вільне володіння рідкоживаними трирядковими строфами» [7, с. 289].

Твір «*Посуха*» складається з написаних Я5 десяти терцин, що замикаються катреном. Римування у терцинах: aBa BcB cDc DeD eFe FgF gHg HiH iJi JkJ kLkL (клаузули чЖч ЖчЖ чЖч ЖчЖ і т. д.):

*«Бліда й коцава, йде вона в полях.
Одежу сірий покриває порох,
І серп тупий в худих її руках.*

*Жовтіє, никне хліб на косогорах,
Потрісканих, як руки бідака,
І сплять долини в снах турботно-хорих»* [8, с. 300].

Твір «*Буря*» складається зі вступної строфи на сім рядків, що написана білим неримованим п'ятистопним ямбом, та 19 терцин (також Я5), котрі замикаються катреном (AbA bCb CdC dEd eFe fGf GhG hIh lJl jKj KIK lMl MnM nOn OpO pQp rRr sSt tUtU).

Укладена терцинами віршова повість «*Царівна*» написана п'ятистопним ямбом з вкрапленням чотиристопного хорею та тристопного ямба. У більшості випадків терцини замикаються моностихом. Чергуються чоловічі та жіночі рими (AbA bCb CdC dEd eFe...).

У М. Рильського можна знайти й такі рідкісні канонічні строфічні форми, як рондо та рондель.

Рондо – французька форма невеликого вірша з двома римами, трьох типів: 1) восьмирядкове рондо, перший і другий рядки повторюються в кінці рондо і перший рядок – у четвертому; 2) тринадцятирядкове рондо, початкові слова першого рядка входять у дев'ятий і тринадцятий рядки; 3) п'ятнадцятирядкове рондо, початкові слова першого вірша повторюються у дев'ятому та останньому рядках [5, с. 250].

Перше рондо М. Рильського «*Осіннє свято – свято груш осінніх...*», надруковане в збірці «Під осінніми зорями» (1918), складається з 15 рядків, де перший рядок повторюється за канонам (у скороченому варіанті) у дев'ятому та 15-му рядках. Поезія написана 5-стопним ямбом зі схемою римування: AAbbA AbbX AbbbAX, де X – холостий.

Рондо «*Тиша*», яке вміщене у збірці «Синя далечінь» (1922), – неканонічне. Воно складається з дев'яти рядків, де перший рядок повторюється у третьому та дев'ятому рядках. Структура: катрен + терцет + катрен, схема римування – AbAb bAbA bAb (розмір Я5552 555 5552). На думку Б. Якубського, ця поезія М. Рильського – «кращий, з погляду обраного метру та чергування римів, зразок скороченого *gondeau*» [328, с. 172].

Рондель – французька форма вірша з трьох строф, що охоплюють 13 рядків. У перших двох строфах по чотири рядки, у третій – п'ять. Через весь рондель проходить дві рими. Перші два рядки ронделя повторюються в кінці другої строфи, останній рядок ронделя – повторення першого рядка повністю або у зміненому вигляді [5, с. 249].

Рондель «*Солодкий світ!...*» позначений авторським відходом від звичайної структури цієї твердої строфічної форми. На відміну від традиційної структури, у М. Рильського змінена послідовність двох катренів і одного

п'ятивірша: схема його ронделі структурно має такий вигляд: 4 + 5 + 4. Перший рядок «Солодкий світ!» повторюється у дев'ятому та 13-му рядках. Окрім цього звичайного повтору, перший рядок «Солодкий світ!» повторюється також у четвертому рядку. Схема римування – AbAb bAbAb AbAb (розмір – Я5525 55552 5552).

Отже, рання поетична творчість М. Рильського багата на тверді строфічні форми (сонет, октава, терцина, рондо, рондель). Але навіть у канонічній романській строфіці М. Рильський не був закутий в пута нормативу, у його «твердих» формах артистично поєднувалось як дотримання основного принципу канону, так і його оригінальне варіювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бехер Р. Иоганнес. Философия сонета, или Маленькое наставление по сонету / Р. Бехер // Вопросы литературы. – 1965. – № 10. – С. 190-208.
2. Гаспаров М. Л. Сонет // Краткая литературная энциклопедия ; глав. ред А. А. Сурков. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1972. – Т. 7. – Ст. 67-68.
3. Гроссман Л. Мастера сонета / Л. Гроссман // Собрание сочинений в пяти томах. Том IV. Мастера слова. – М., 1928. – Режим доступа: http://az.lib.ru/g/grossman_1_p/text_1923_mastera_soneta.shtml.
4. Качуровський І. Строфіка : підручник / І. Качуровський. – К. : Либідь, 1994. – 272 с.
5. Квятковский А. Поэтический словарь / А. Качуровський. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 376 с.
6. Костенко Н. Максим Рильский – мастер украинского классического стиха / Н. Костенко. – К. : Вища школа, 1988. – 200 с.
7. Павличко Д. Сонети Максима Рильського / Д. Павличко. Літературознавство. Критика : [у 2 т.]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2007. – Т. 1. Українська література. – С. 278-302.
8. Рильський М. Зібрання творів у 20 т. / М. Рильський. – Т. 1. Поезії 1907-1929. Проза 1911-1925. — К. : Наукова думка, 1983. – 534 с.
9. Рильський М. Микола Зеров – поет і перекладач / М. Рильський // Зеров М. Твори в 2 т. – Т. 1. Поезії. Переклади ; упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. — К. : Дніпро, 1990. – С. 3-13.
10. Рильський М. Під осінніми зорями. Лірики книжка друга / М. Рильський. – Репринтне відтворення видання 1918 р. – К. : Абрис, 2000. – 125 с.
11. Якубський Б. Наука віршування / Б. Якубський. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – 207 с.

Дата подання: 13.10.2014 р.

Скиба Т. В., к.філол.н.,

КАНОНИЧЕСКИЕ СТРОФИЧЕСКИЕ ФОРМЫ В РАННЕМ ПОЭТИЧЕСКОМ ТВОРЧЕСТВЕ МАКСИМА РЫЛЬСКОГО

В статье рассмотрены канонические строфические формы в раннем поэтическом творчестве М. Рыльского (1910-1929 годы). Сосредоточено внимание на таких «твердых» формах, как сонет, октава, терцина, рондо, рондель. Приведены их особенности в лирических произведениях М. Рыльского, поскольку поэт не только придерживался основного принципа построения канонических строфических форм, но и оригинально их варьировал.

Ключевые слова: Максим Рыльский, раннее творчество, канонические строфические формы, сонет, октава, терцина, рондо, рондель.

Skyba T. V., Ph.D.

CANONICAL STROPHIC FORM IN EARLY POETIC WORK MAXIM RYLSKY

The article considers the canonical strophic form in early poetic creativity M. Rylsky (1910-1929 years). The emphasis on these «hard» forms like the sonnet, octave, terza rima, rondo, rondell. These features in their lyrical works Rylsky, as the poet not only followed the basic principle of canonical strophic forms, and original varied of their.

Keywords: Maksym Rylsky, early work, the canonical strophic form, sonnet, octave, terza rima, rondo, rondell.

УДК 821.161.2-2.09”19/20”

*Скибицька Ю. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ЕЛЕМЕНТИ ПОСТМОДЕРНОЇ ПОЕТИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДРАМІ МЕЖІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ: СМИСЛОВА ТА ФОРМОЗМІСТОВА ПАРАДИГМИ

У статті на матеріалі п'єс із антології «У пошуку театру» (2003 рік) вивчено смислові та формозмістові елементи постмодерної поетики української драми межі ХХ-ХХІ століть, а також зроблено спробу, незважаючи на присутність в аналізованих драматичних творах окремих